

“Die prij van e’wif is e stik fenijn”

Jan COPPENS

Er wordt wel eens gevraagd waarom men in het Geraardsbergs spreekt van *parei*, uitgesproken als *pariije* of *parau* ⁽¹⁾ als men het over de groente ‘prei’ heeft, terwijl men *prije/prau* (zonder voortonige -a-) zegt in de uitdrukking “een *pruije van e wuijf*” of “een *prau van e wauf*”, wat we in het Nederlands een ‘krenge van een vrouw’ noemen. Aan de Nederlandse schrijfwijze is al te zien dat het om twee verschillende woorden gaat: *prei* en *prij*, omdat ze echter hetzelfde klinken spreekt men van homoniemen. Het Nederlands *prei*, de groente, is gewoon een verkorting van *porei* of *parei*. De Middelnederlandse vormen *poreye* en *pareye* zijn ontleend aan het Oudfrans *poree* (Nieuwfrans *poireau*), een afleiding van het Latijn *porrum*.

De vormen *prey*, *prei* zijn ontstaan door uitval van de *o* of *a* in de lettergreep vóór de klemtoon, zoals ook in bijv. *krant* (uit *courant*) en *krent* (uit *korent*). De overgang van voortonige -o- naar -a- komt bij Franse leenwoorden vaker voor, zoals *bazuin* uit het Oudfrans *bosine*, *ajuin* uit *onioen*, *arduin* uit *orduun*. Denken we in het Geraardsbergs ook aan *arluzje* horloge en *saldoeët* soldaat. Van Coetsem noteerde voor de benaming van een ‘zeer zwaar vrouw’ zowel de vormen *kalosse* als *kolosse* ⁽²⁾.

Prij - Giesbaargs *pruije/prau* - heeft niets met een groente te maken, maar is de oude benaming van ‘krenge’, een dood dier dus. Geëvolueerd uit het Middelnederlands *pride*, *prië*, *prye* en ontleend aan het Latijn *praeda* (jonger *prêda*) wat ‘prooi’ betekent. In het

Oudfrans heeft *prêda* zich ontwikkeld tot *preie*, waaruit ook het Middelnederlands *preye* en later het Nieuwengels *prey*. Het Oudfrans *prei* evolueerde in het Nieuwfrans tot *proie* ‘prooi’ ⁽³⁾. Het woord is al lang ontleend in het Nederlands maar in zijn eigenlijke betekenis ‘prooi, buit van dieren’ is *prij* na 1500 blijkbaar niet meer gebezigd. *Prij* had ondertussen een nieuwe betekenis gekregen, die van ‘dood dier’: “Men sal *ghene dode perde noch andre priden die men vilt dan buten staken...*” (1340). Vervolgens werd de betekenis nog verder uitgebreid tot ‘dode mens’. De walging die een *krenge* dikwijls wekt, geeft aanleiding tot het gebruik van het woord als scheldnaam voor dieren, maar ook voor mensen. Het is trouwens zover gekomen dat *prij* alleen nog als scheldnaam gebruikt wordt voor een gemene, boosaardige vrouw, een feeks of rotwif dus, tegenwoordig vaak met het Engelse *bitch* aangeduid. Voor ‘dood dier’ wordt in het Geraardsbergs meestal *kadaver* of *duuë bieëste* ‘dood beest’ gebruikt.

Wif - Giesbaargs *wuijf/wauf* - was vroeger de gewone benaming voor ‘vrouw’ en ‘echtgenote’. Er zijn dialecten in West- en Oost-Vlaanderen waarin dit nog steeds het geval is. Denk ook aan het Engels *wife*. In het Giesbaargs en in het huidige Standaardnederlands heeft *wif* echter een minachtende beledigende bijbetekenis gekregen. De betekenisverandering begon op het einde van de zestiende eeuw en in het begin van de zeventiende eeuw ⁽⁴⁾. Etymologen zijn het niet volledig eens over de oorspron-

kelijke betekenis van *wif*. J. De Vries ziet een verband met oude Germaanse werkwoorden met de betekenis ‘omhullen’: het Gotische *biwaibjan*, het Oudengels *waefan* en het Oudnoors *veifa*, ‘omwikkelen’. Hij ziet een cultuurhistorisch aanknopingspunt in het gegeven dat de getrouwde Germaanse vrouw het haar niet meer los droeg, maar met een hoofddoek omhulde. Uitgaande van de plechtige handeling van het omwikkelen van het haar bij het huwelijk zou dan door overdracht de ‘omhulde vrouw’ aangeduid kunnen worden. De betekenis van *wif* zou dus zijn ‘getrouwde vrouw’ ⁽⁵⁾.

De Geraardsbergse vormen *fonuijn*/*fonaun* en *fenuijn/fenaun* zijn varianten van ‘venijn’. De Geraardsbergse betekenis is in de eerste plaats de verzamelnaam van insecten (ongedierte, insecten, rupsen, bladluizen, wormen, maden en muggen) die leven op bladeren van groenten en planten, ook wel *gebisjel* genoemd. Vervolgens is het ook de benaming voor een hatelijke, boosaardige, venijnige vrouw, een stuk vergif. De spelling met *f*, die in het Middelnederlands nog tamelijk zeldzaam was, won in de 16de eeuw veld en is in de 17de eeuw beslist in de meerderheid, maar verdween nadien geleidelijk in Noord-Nederland in de achttiende eeuw ⁽⁶⁾. De verscherping van de *v* tot *f*, is ontstaan onder invloed van het voorafgaande lidwoord (‘t venijn, uitspraak *tfenijn*, vandaar *fenijn*) en is nog in vele dialecten gehandhaafd.

jan@giesbaargs.be

⁽¹⁾ De *uij* is de gebruikelijke uitspraak van de mannen, de *au* die van de vrouwen. Zie hierover J. COPPENS, *Een verschil in uitspraak tussen man en vrouw in het Geraardsbergs*, in *Gerardimontium*, 2004 (195) p. 24-28.

⁽²⁾ Fr. VAN COEISEM, *Het dialect van Geraardsbergen*, Leuven 1952, p. 166, §516.

⁽³⁾ Dit was een normaal proces in de klankevolutie van het Frans, vergelijk met *rei* ‘koning’ > *roi*, *aveir* ‘hebben’ > *avoir*.

⁽⁴⁾ M. PHILIPPA, *Woorden hebben geschiedenis*, 's Gravenhage 1987, p. 25.

⁽⁵⁾ J. DE VRIES (1971), *Nederlands Etymologisch Woordenboek*

⁽⁶⁾ WNT (*Woordenboek der Nederlandsche Taal*), zie bij ‘venijn’.